

ימים היהוה

היסטוריה על דרך האגדה

מאת יפה ברלוביץ

"רוח אומה" זו מתגלמת בסיפור. חמישה עשר באב, בשתי התרחשויות: חגיגות ט"ו באב, ואהבתם של יוסף ורחל. בחגיגות ט"ו באב מציג יעבץ את אחדות רוח ישראל לדורותיה, ביצירתו על תופעת המיזוג של המסורת העתיקה באירועי ישראל החדשה. בראשון לציון חוגגים ביום זה שני מועדים: המועד המסורתי — שבו יוצאות בנות ציון לחולל בכרמים וכי, ומועד התורה — שבו עלו ראשונים המתיישבים לתקוע יחד במקום זה. השמחה כולה היא שילוב של או רעתה: שירה וריקודים בכרמים, ופנטזיות נוסח ערב ברחובות המושבות.

גם סיפור האהבה המופנם והתמים מוצג כאן כגילוי יהודי מובהק. הסיפור מתפתח על דרך מוטיב "סינדרלה". יוסף בן שאול, בן האיכר העשיר והנאה, שם עינו בחנה, נערה יתומה ועניה המתארחת אצל קרוביה במושבה הנה הצנועה והישרה אינה מתפתה לדבריו היפים, וממחרת לגלות לו את מצבה הנחות. אבל יוסף, כמו הנסיך מן האגדות, מושיט לה את ידו ברוב הדר, ובסגנון האכזרי משיב לה: "שרתי הכבוד דה, יהי נא גורל אחד לשנינו כל ימי חיינו", שהרי "חלקך הדל לא חסרון הוא בעיני כי אם יתרון".

המספר עתניאל אינו יכול גם הפעם לעצור ברגשותיו, ולמראה שתי הנפשות הבריאות הנאהבות, הוא פותח בדברי הלל בהדיגישו את טהרת אהבתם, עומקה, עוזה, ומעל לכל — קדושתה: "מעין חיבת הקודש הם נהגים זה בזה, אשר כל המתחלל אותה בשמץ דבר הוללות קלה, באוצר קודשי שמיים הוא מועל".

קדושת האהבה, הייחודית לרוח ישראל, מוצגת כאן בהרחבה. יעבץ אינו שבע מלחזור שוב ושוב על תיאוריה ועל תארייה, ולבסוף, כמו כל אהבת דודים השואפת לטוהר טוב, מסתיים גם סיפור זה בחופה וקידושין, כשיעבץ זוהם אותו בקונבוציה המקראית השגורה על פיו: "וישמחו אנשי רוחי בות עם בית שאול שכעה ימים".

דרך סיפור זה, שבה אינפורמציה ופליאה משמשות בד בבד, מצטרפת לכל הגישה המגמית תחת של יעבץ שאותה הזכרנו בתחילה. יעבץ, כמורה וכסופר, המשתדל להגיע אל המכונה ה"משתף הרחב ביותר של קוראיו, מבקש לו דרך אל ליבם, דרך זו מסתייעת בידי שוב ב"אמצעות מתכונת האגדה. כותב יעבץ במאמר הנ"ל: "לא את אמירת המאורע יש לנו לבקש בשמועה, כי אם את הרושם שעשה המאורע בנפש העם אשר הרגשוה רבה מדיעותיו". יעבץ הבא להשפיע ולעזור יודע שלא דווקא ההעמדה האובייקטיבית של המאורע עשויה לדובב את נפש העם, כמו ההעמדה האפקטיבית שלו. ה"אפקט הסיפורי, או כפי שיעבץ מתבטא: "רושם המאורע", הוא הוא העומד במבחן ההשפעה על קהל הקוראים, בהתאם לכך בונה יעבץ מערכות סיפוריות שאירועיהן עומדים בסימן אפקטיביות מודגשת. מנפה מן ההווה הארצישראלית תופי עזת כושלות ומכובות, ומדגיש למטרותיו את החיובי, את היפה, את המפעים. כי כל אשר מבקש יעבץ בסיפוריו הוא אהבת ישראל ואהבת ארץ ישראל.

ולחאיר לפיה פרשות סתומות (4). לפי ההיסטוריה של יעבץ — המפקיעה עצמה מחוקי האמולוגיה והטבע ונתלית במקור האלוהי — "בכל מה שקרה ביחוד לישראל, יש פלא אחד הנראה ובלתי נראה גם יחד" (5). פלא שלחבר מגדירו במילים: "שקט", "אידיליאדיאלי", "המידי", פלא זה מתגלה בעיקר בחיי ישראל הפנימיים: בייחודם ההרמוני-השלם ובאתגרות ה"לדתם, הוריתם ואורח חייהם. כותב לחובר: "ב"חולדות ישראל, כפי שראה אותן יעבץ ברוחו — רוח האמונה השלווה והעמוקה — אין כמעט אסונות, אין מפלות והתרבנות, התורכנות והמפלות הם תמיד רק היצוגים, לכל מכה מקדים הקב"ה חמיד רפואה, עד שכשבאה המכה אין היא אף פעם מכת מוות" (6).

אינפורמציה אידיאלית זו, שבה החיים הפנימיים מכריעים את המאורעות החיצוניים והאגדה גוגעת בהיסטוריה, נמשכת ומתחברת גם אל סיפורי הארץ, ואותו פלא שעליו מצביע יעבץ בכל ההיסטוריה היהודית שלו, שב ומשתכן במתכונת אותם סיפורי-אינפורמציה על אודות החיים החדשים בארץ-ישראל, לא בכדי מתרשם מהם ישראל תנני כסיפורי-אגדה, ובכואו להגדירם הוא מונה אותם בשם המוצלח כל כך: "אגדות ישוביות" (7).

הפלא העומד במרכז הסיפור, חמישה עשר באב, מתעצם בדמותו של עלם צעיר בשם יוסף בן שאול איש רחובות: "והנה נער חסון כארז ויפה עיניים לובש בגדי עובדים בא אל הבית, ובהמשך: "אחרי דברו עמי דברים אחדים מפני הכבוד, הושיט לי את ידו החזקה וימחר להיפטר ממני באמרו כי הימים ימי בציר והמלאכה רבה". המספר עתניאל נפעם כולו מהופעתו השובה של העלם יוסף, לגביו מייצג עלם זה פלא חדש בתולדות העם — פלא היהודי ההולך ו"מתעצב במולדת, לא עוד יהודי לפה-גוף, רחוני ותלוש ממעשה; אלא יהודי של חוסן, יהודי של עבודה, אלא שיהודי זה אינו רק "בעל גוף" הסוגר לעבודת כפיים, יהודי זה המיטיב להפעיל שרירים בפשטות ובטבעיות, מפתח גם סינתיזה של גוף ורוח, אומר יוסף: "...הכיב עלי ריבוייה (של עבודה) יותר ממייעוטה... כי מחזקת היא את הכוח ומשמת את הלב, נותנת גם משקל לרוחו של האדם". "תורת העבודה" המוצגת בפני מני זה, שעבודת הגוף היא לא רק ערובה לנפש בריאה, אלא גם לפעילות מחשבתית פורה יותר, וכאשר האדם העובד מחפנה מעבודת הגוף לי עבודת הרוח, אזי "ימצא את דעתו צלולה ומיושבת, את רגשותיו שקטות וברורות, את דמיונו זך ונאמן ואת חפצו עז ועלז".

אין ספק, שדמות זו של העובד היהודי היא יותר דמות של אגדה מאשר דמות של אינפורמציה. יעבץ הרומאנטיקן מנסה למוח בה מצב אידיאלי של עזר זהוה, כשהוא משיב את תווי הטיפוס לתנ"כיים-הקלאסי בדמות האקטואלית הקיימת, ואת הליכות אבותינו הקדומים במערכת המחשבה של סוף המאה ה-19, כך על כל פנים מתבקשת המסקנה לאחר עיון ברשימותיו של אברהם שמואל הרשברג, "משפט הישוב החדש בארץ-ישראל", הרשברג, ששהה בארץ יותר משנה (1899-1900) וסייר בה לאורכה ולרוחבה, כתב בספרו זה: "בכלל עוד לא התחילה במושבות התמזגות הרחוקות והרעות השונות לטיפוס אחד ומיוחד, אשר יילך ויתקרב קירבה כל שהיא לאותו האידאל — איכר יהודי בארץ-ישראל". לפי הרשברג, עדיין מנתלים המתיישבים הראשונים אורח-חיים כפי שנתגו בארצות מולדתם: מתיישבי ראשון-לציון — כבני כרך דרומי ברוסיה, ומתיישבי פתח-תקוה ועקרון — כבני עיירה קטנה בליטא, אלא שיעבץ, שלא בדומה להרשברג, מתעלה מעל פרטים עכשוויים ומניים אלה, יעבץ לא בא לכתוב רק כרוניקה מחיי המתיישבים או למסור עדויות אמת מארץ-ישראל, בצד האינפורמציה המבוררת שלו, הוא בא לספר על ייחודם של חיי הישוב הצעיר פנימה ועל גילויי "רוח האומה" בו (אם נשתמש במושג (8) מתורתו של מורל הגדול, ר' נחמן קרוכמל).

החיות העם וישובו בארץ-ישראל, הרי באות השנים המכוננות שלאחריון ושוהקות אותה אט אט, היהודי שחלם על אדם חדש, על חברה חדשה ועל אורח-חיים יוצר, מוצא עצמו בדמות איכר בטל ומנוון, החי על קיצבה, וכל קיומו הגננע קותנה בפקודות שרירותיות של פקידים זרים, פקיד הבארזן, אלה האחרונים לא הניחו ידם גם מיעבץ עצמו והתעללו בו קשה בעיקר בעת ישיבתו בזכרון-יעקב כרב נמורה.

בספרו הארצישראליים של יעבץ אין סימן וזכר לחזיונות מרים אלה, כל מירקם העלילות והתיאורים מואר באור אידיאלי של רוגע ושמחה, השמיים המיד, כחלים, הארץ מניבה שפע פרי ותנובה והגיבורים — אנשי עמל שבעים וטובי לב, גם שעון האירועים מכונן, בדרך כלל, למור עדיהם של חגי ישראל: פסח וט"ו בשבט, ט"ו באב וסוכות. מעיר על כך, בחיך קל, המבקר

אמ יעבץ

פ. לחובר: "רוב סיפוריו של יעבץ הם מהחיים בימי החגים, ויש רושם כאילו בארץ זו רק רוחות, רגז וגיל סביב יסחרו..." (4) גם ראובן ולנורה מצביע על מציאות לא-רמית המתקבלת מסיפורים אלה, בציינו ש"הם יכלו להיכתב על ידו גם אם הוא לא היה עובד מעולם את הכפר שלו בליטא, פאותה דרך בה כתב סופר עברי מוקדם יותר אברהם מאפ..." (5).

ב

כמאמרו: "המקרא והאגדה במתכונתן אישה אל אחותה", כותב יעבץ: "השמועה היא ראוי קלל לדמות אשר ערך העם לכל המוצאות אותו" (6). במאמר זה מבחין יעבץ בין שני סוגי אגדה: "השמועה והשיחה, ואף כי שתיים אהות בות את הפלאות", הרי השמועה אחוזה — "בזמן, במקום ובאחד מאנשי עם", ואילו השיחה — כולה פליאה.

בקטע המובא לעיל מתייחס יעבץ אל האגדה מסוג השמועה, בקובעו שכלי ספרותי זה מיטיב לשקף את דמות העם, ומשום כך, גם העם בוחר לספר באמצעותו את תולדותיו, זוהי קביעה מרחיקת לכת, באשר במעמד זה מעניק יעבץ לגיטימציה לשימוש באגדה (השואפת לפנטאסי (7) למטרות של כתיבה היסטורית (השואפת לאמת המציאות), אלא שיעבץ אינו רואה כאן כל חסירה, כרומאנטיקן הפורק פריקה גמורה את עול עולם הסייגים השכלתיים, הוא מאמין כי אגדה כבת-לוויה להיסטוריה, וכשהוא בא לשחזר את ההיסטוריה היהודית בחיבורו המדעי המקיף מימי האבות ועד, חנת ציון" (8), מספר תולדות יש"ר ראל"ג, הוא אינו רואה כל פסול להיעזר כאגדה

המישה-עשר באב, שלפי התלמוד לא היו כמותה ימים טובים לישראל, נדחק מלוח המועדים של ישראל הממלכתית, אך בראשית ההתיישבות כי ארץ ניסו לחדש כל מצווה התלויה בארץ, לרבות חג זה, על חגיגות ט"ו באב, "המודרני", אנו קוראים בסיפור של זאב יעבץ: "חמישה-עשר באב בארץ-ישראל", שהתפרסם בכתבי-העת "אחי" אסף" בשנת 1903.

הסיפור פותח בירושלים, גמשך ברחובות ושיאו בראשון-לציון, כדרך כל סיפוריו של יעבץ, מתפתחת תמיד העלילה לאירוע של כוסע, ב"משוט בארץ" יוצאים תושבי פתח-תקוה לטיול במושבות יהודה; ב"הדייר והתייר" מתנהלת עגלת-מוסעים ממקוה-ישראל לירושלים, אבל גם הסיפורים המעוגנים במקום אחד — כדוגמה "פסח בארץ-ישראל" או "ראש השנה לאילנות" — הם חלק ממסע סמוי באשר כל העלילה מתייצגת באמצעות אורחים שמרחק באו.

מתכונת סיפורית זו של תנועת נוסעים, המגלגלת עמה שינויי מקום ואדם, עונה על הצד כיום המגמתיים-ספרותיים של יעבץ, שעליהם הוא מצהיר בהקדמה למאספו "הארץ" (1891): "להוציא לאחינו מומרת הארץ ומפרי חמתה", יעבץ משתדל לכונן את כתיבתו לאותו קורא חתי בגולה, ולמסור לו את מירב האינפורמציה על אודות הארץ, באמצעות המסע על גבי סוסים, עגלה ולפעמים גם רכבת — הוא מגיע אל טיפוסים רבים ושונים ואל נופים רחבים, גם קצב ההתנהלות משאיר בידי, או ביד גיבוריו, זמן להשקיף על אותה כבדת ארץ המתגלית לפניהם, לדווח עליה לקורא, ואפילו להיסחף בגל זכרונות על אותו מקום.

בסיפור "חמישה עשר באב" מספר הנוסע עתניאל על אודות ירושלים כמוצאי תשעה באב; הדרך התלויה מירושלים למוצא, חניית חנות וברמלה; בציר הענבים ברחובות ובראשון-לציון; היקב ודרכי יצור היין בראשון-לציון, וחגיגות ט"ו באב במקום.

סיפורי-המסע מוליד עמו מרכיב נוסף מהותי לא פחות לדרך הסיפורי-המגמתי של יעבץ, והוא מרכיב הרביעי, המפגש המקרי בין הדמויות המוסעות, מביא לירי ביטוי, בשנות הארוכות של ישיבה בצוותא, מגוון של דעות, תכנית תדיון, החזרת ונשנית ברוב רבי-שיח אלה, ממקדת על מתח ארגומנטי של בעד ונגד, כמעט תמיד יימצא בקהל הנוסעים טיפוס של נוסעי-מנייה פנים, המלא קובלנה וביקורת על ארץ-ישראל ומנהגיה, ובצידו יופיע גיבורו: נוסעי-מסביר פנים, הודוה, בדברי נועם ובשפע של אסמכתאות בדוקות ומשכנעות, את כל דברי הקלע של קודמו.

באמצעות רבישיח מלומד זה מפעיל יעבץ מישור נוסף של אינפורמציה, אינפורמציה זו מורכבת יותר, עיונית יותר, אלא שבוך של שיחה קלה ופופולארית היא מתבחרת לכל קורא, אינפורמציה זו נוגעת לא רק בתחום ידע הארץ, אלא גם בתחום תורת ישראל, דיני יש"ר ואל המחשבה היהודית בכלל, בשיחה המתינהלת בסיפור זה, מתפתח דיון בדבר משמעות סמיכות התאריכים שבין תשעה באב לט"ו באב, ועל מנהגי האבל, שבארץ מקיימים אותם אחרת מאשר בגולה, גם כאן גסחפים הנוסעים לדיון ודברים, כאשר שאול הרחובותי דוחה מנהגים ישראלים אלה, ואילו עתניאל הירושלמי בא לסגור עליהם, וכמו תמיד, בעזרת סימוכין מדברי קדמונינו, מצליח עתניאל לפייס את דעת המתלונן, כשכל הנוסעים מתרים-מהזיקים אחריו.

עתניאל-הנוסע, כיעבץ עצמו, משתדל בכל מאודו להאחז ולחבב את ארץ-ישראל על כל שומעיו, אהבה זו, העומדת בפרץ ומנסה לשרש כל שמץ של ידבת הארץ רעה, מביכה לא מעט את המבקר בן ומננו, המבקר יודע ששנות שהייתו של יעבץ בארץ (1887-1897) היו מן השנים האומללות ביותר בוראמה זו של העלייה הראשונה, אם גלי העלייה הראשונים (בשנים 1884-1882) עדיין עמדו בסימן ההתפעמות של

(1) לחובר: תולדות הספרות העברית החדשה, ספר שלישי, חלק שני, עמ' 33.
(2) R. Wallenrod: The Literature of Modern Israel, p. 11.
(3) ז. יעבץ: שיחות ושמועות מני קדם, הקדמה, עמ' 10-9.
(4) לפי א. בן-אור: תולדות הספרות העברית החדשה, חלק ב' עמ' 41.
(5) לחובר, שם, עמ' 42.
(6) שם, עמ' 45.
(7) תנני: ראשית הסיפור הארצישראלי; מולד, תשכ"ב, תוברת 161-162.
(8) לפי ג. רוטנשטרייך: המחשבה היהודית ב"עת החדשה, כרך א' עמ' 226.
(9) יעבץ, שם.